

УДК 37.013.011.3-051І.Франко(091)

МИХАЙЛО МАТКОВСЬКИЙ, кандидат філософських наук, доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна
ORCID ID 0000-0002-5846-4719
Matkovskiy2017r@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ІВАНА ФРАНКА В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОПЕРСПЕКТИВІ

MYKHAILO MATKOVSKIY, PhD in Education, assistant of the department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher Education of Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

FEATURES OF THE RESEARCH OF IVAN FRANK'S PEDAGOGICAL IDEAS IN A HISTORICAL RETROSPECTIVE

Досліджуються особливості вивчення педагогічних поглядів Івана Франка в історичній ретроперспективі. З'ясовуються соціокультурні та політичні передумови франкознавства в різні періоди досліджень. Аргументується актуальність усебічного та більш об'єктивного і різнопланового огляду, осмислення його спадщини. Доводиться важливість критичного переосмислення методологічних підходів радянського франкознавства. Обґрунтовується необхідність систематизації педагогічного франкознавства і концептуалізації виховних ідей мислителя. Проведено аксіологічну паралель Франко – сучасність.

Ключові слова: Іван Франко, франкознавство, педагогічні погляди, ретроперспектива, переосмислення.

Summary. Peculiarities of studying the pedagogical views of Ivan Franko in historical retrospect are investigated. The socio-cultural and political prerequisites of French studies in different periods of research are clarified. The relevance of a comprehensive and more objective and diverse review and understanding of his heritage is argued. The importance of critical rethinking of the methodological approaches of Soviet French studies is proved. The necessity of systematization of

pedagogical French studies and conceptualization of educational ideas of the thinker is substantiated. An axiological parallel between Franco and modernity is drawn.

Key words: Ivan Franko, French studies, pedagogical views, retrospective, rethinking.

Мета: проаналізувати особливості досліджень педагогічних поглядів Івана Франка в історичній ретроперспективі.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Уже понад 100 років творча спадщина Івана Франка не перестає привертати увагу багатьох науковців. Але незважаючи на велику кількість спроб дослідити погляди Івана Франка на проблеми виховання, його ідеї недостатньо проартикульовані та висвітлені. Дослідження згаданої наукової проблеми потребує також комплексного та міждисциплінарного наукового підходу. Це зумовлено багатьма вагомими чинниками, головним з яких є багатовекторність Франкових наукових зацікавлень. Міждисциплінарний характер дослідження творчого доробку мислителя має ще один важливий позитив, про який неможливо не згадати. Це можливість усебічного та більш об'єктивного та різнопланового огляду та осмислення його спадщини. Вельми важливим є також критичне переосмислення методологічних

підходів радянського франкознавства. Ідеологічне нашарування цього франкознавчого періоду несе в собі відбиток суб'єктивізму і для сучасності, особливо в "бажанні" заперечити, а не об'єктивно дослідити висновки радянського франкознавства.

Аналіз досліджень і публікацій.

До проблеми досліджень творчості Івана Франка в історичній ретроперспективі зверталися багато сучасних науковців, зокрема А. Пашук, І. Сюдюков, Р. Мних, В. Микитюк, У. Хамар.

На думку А. Пашука, І. Франка, трактували по-різному: хтось ігнорувал, хтось пояснював так, як йому було зручно, інші все попередньо досліджуване заперечували, щоб, як, то кажуть, "реабілітувати" мислителя. "У цих трактуваннях поглядів І. Франка, більше політики та кон'юнктури, аніж об'єктивного наукового їх висвітлення. А щоб представити погляди І. Франка в їх об'єктивності, треба передовсім вникнути в суть проблематики, що міститься в його творчості, усвідомити зміст його ідейного багатства..." (Пашук, 2007, с. 11), доводить учений. Вдало з цього приводу висловився І. Сюдюков: "Із Франком вчинили інакше – його справжні погляди були, по суті, замуровані кам'яною кладкою догматичних, цинічно спрощених тлумачень. Згори – щоб показати, що його належно цінують – покляли квіти.

Штучні. Вихід один – читати самого Франка, пам'ятаючи, що той був не лише видатний письменник, але й надзвичайно проникливий політичний мислитель, філософ, історик, економіст, мистецтвознавець, критик" (*Сюдюков, 1999, с. 7*).

На думку Романа Мниха, франкознавча "проблема в українському суспільстві переростає у проблему суспільну та ідеологічну. І щоб франкознавчі дослідження залишалися в межах наукового дискурсу, не переходячи межу популярно-ідеологічних штампів, потрібні принаймні дві речі. По-перше, згадане видання корпусу текстів Івана Франка, вивіреніх і без купюр. По-друге, справжній історично-контекстуальний підхід до вивчення та інтерпретації цих текстів, з чітко означеним об'єктом дослідження" (*Сучасне франкознавство як проблема, 2016, с. 60*).

Назрілою є потреба цілісного переосмислення педагогічних поглядів Франка, доводить В. Микитюк, зокрема, художніх текстів, прози, публіцистики та літературної критики, що несуть у собі педагогічні ідеї. "Для вирішення цього питання передусім потрібно систематизувати педагогічне франкознавство, а для цього ще раз виокремимо його основні етапи та головні проблемні вузли" (*Педагогічні концепції Івана Франка, 2017, с. 50*).

Вклад основного матеріалу дослідження. Одними з перших, хто почав вивчати наукові праці мислителя, а також давати їм високу оцінку, були І. Юцишин, М. Коцюбинський, М. Лозинський, О. Маковей, Р. Заклинський, С. Єфремов, А. Крушельницький.

І. Юцишин у науковій розвідці "Іван Франко як педагог", що вийшла 1913 р., робить спробу з'ясувати та осмислити головні віхи і принципи світогляду і творчості мислителя. У висліді науковець резюмує: Іван Франко є великим учителем української нації та правдивим демократом у широкому європейському розумінні, який органічно поєднав у собі великого громадського діяча, поета та вченого. Лейтмотивом його титанічної праці, що стала фундаментом для подальшого розвитку нашої

національної культури, є "безгранична любов Франка до свого народу" (*Юцишин, 1913*).

У часописі "Наша Школа" в 1913 р. А. Крушельницький опублікував статтю "Франко як педагог: з нагоди 40-літнього ювілею його письменницької творчості", де називає творчість мислителя "наскрізь виховуючою". На думку дослідника, у будь-якій сфері діяльності І. Франка – чи просвітницькій, чи навіть у простому спілкуванні зі студентством "... проявляється великий педагогічний хист, в кожному ділі чути душу великого вчителя" (*Крушельницький, 1913, с. 1*).

Міжвоєнний період франкознавства, як і прижиттєві рефлексії, зазвичай був прив'язаний до відзначення ювілейних та пам'ятних дат. Цей час також позначений підвищенням зацікавлення до творчості мислителя з боку закордонних дослідників, а ще – початком формування ідеологічного підходу до її тлумачення, що, на жаль, призвело до відповідної суб'єктивної інтерпретації франкової спадщини та спекуляцій на ній.

Вивченням педагогічної спадщини мислителя на вітчизняних теренах і за кордоном займалися такі поважні науковці, як А. Музичка, Б. Лепкий, В. Дорошенко, І. Свенціцький, І. Ткаченко, М. Возняк, М. Рудницький, Я. Гординський, В. Верган та інші.

У контексті ідей щодо виховання молоді варто відзначити редакційні франкознавчі публікації "Рідної школи", "Учительського слова" тощо. Також тоді оприлюднено багато спогадів про І. Франка, авторами яких стали знані галицькі діячі та колеги мислителя – А. Чайковський, В. Щурат, К. Студинський, Л. Озаркевич, М. Білецька, М. Черемшина та інші. Важливість цих розвідок, на нашу думку, полягає в тому, що всі матеріали сприяють більш ґрунтовному пізнанню та осмисленню творчості мислителя, допомагають зрозуміти причини і з'ясувати обставини, які вплинули на формування гуманістичних ідей і засад Каменяра.

Наступним етапом франкознавчих досліджень є радянський період – 1939–1991 роки. Найвагомішими працями, які стосуються окресленої проблеми, є франкознавчі розвідки

В. Савинця, В. Смаля, Г. Паперної, О. Дзеверіна, С. Возняка та інших.

Тут особно хочемо згадати франкознавчий доробок Г. Паперної, зокрема її працю "Іван Франко про народну освіту", яка побачила світ в 1946 р. в м. Львів і присвячена 30-річчю з дня смерті мислителя, а також статтю "Іван Франко про виховання дітей". Дослідниця опрацювала надзвичайно великий корпус художніх і науково-публіцистичних творів Франка, що дозволило їй максимально неупереджено підійти до висвітлення поглядів І. Франка на молодіжну проблематику. Г. Паперна докладно проаналізувала погляди Франка на проблеми освіти та її вплив на молодь, розглянула ідеї мислителя щодо значущості дитячої літератури, ролі вчителя у процесі навчання, виховання і розвитку (*Паперна, 1956, с. 8*).

Досить вагогим внеском у дослідження педагогічних поглядів Івана Франка є праці О. Дзеверіна, зокрема вислід "Педагогічні погляди І. Я. Франка". Відомий педагог і франкознавець також упорядкував науковий збірник "Іван Франко. Педагогічні статті і висловлювання", де зібрані статті мислителя педагогічного змісту, значна частина яких до того часу залишалася невідомою. Він належить до "...першої спроби спеціального видання педагогічних праць великого українського письменника, вченого і громадського діяча" (*Дзеверін, 1960, с. 3*). Велику увагу О. Дзеверін приділив вивченню й аналізу художніх і публіцистичних творів мислителя, насичених педагогічними ідеями. На думку дослідника, І. Франко зробив "... визначний вклад у скарбницю вітчизняної і світової педагогіки" (*Дзеверін, 1960, с. 19*).

Актуальними в контексті вивчення поглядів Франка на проблеми виховання і становлення молоді є праці В. Савинця. Підсумком франкознавчих пошуків науковця стало написання і захист в 1960 р. кандидатської дисертації "Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка", видання її матеріалів у монографічному форматі (*Савинець, 1961*). Саме тут дослідник критично розглядає освітні процеси кінця ХІХ ст., досліджує погляди Івана Франка на тогочасні освітні

проблеми, а також зародження й поширення громадсько-педагогічного руху, головною метою якого була демократизація та гуманізація навчального процесу, боротьба проти денационалізації освіти в Галичині.

Спробою цілісного осмислення Франка як педагога стала стаття В.Смалю "Педагогічні ідеї Івана Франка", опублікована 1966 р. у видавництві "Радянська школа" (*Смаль, 1966*). Науковець намагається комплексно осягнути та представити педагогічні ідеї мислителя, пунктирно окреслити їхнє місце в системі української і світової педагогічної думки. Дослідник також звертається до тих педагогічних праць, які на той час ще не були відомі широкому загалу. Однак, як і всі тогочасні видання, ця наукова студія несла на собі ідеологічний відбиток.

Франкознавчі дослідження продовжувались і за кордоном. Якщо радянські вчені акцентували на образі І. Франка насамперед як борця-революціонера, вірного адепта соціалізму, то зарубіжні дослідники, котрі не відчували на собі ідеологічного тиску, бачили в ньому великого гуманіста, українського сподвижника, учителя нації та її провідника.

Хочемо відзначити і франкознавчі розвідки нашого земляка в Канаді В.Луціва. У розвідці "Педагогічна праця д-ра Івана Франка", головні тези якої представлені широкому загалу під час Франківської сесії Наукового Товариства імені Шевченка, що відбулася в Торонто 28 жовтня 1956 р., науковець намагається подати цілісний образ І. Франка як великого педагога, що мав неординарний "педагогічний талант" (*Луців, 1956, с. 113*).

Варто згадати в контексті нашої розвідки таких закордонних представників франкознавства, як В. Дорощенко, В. Шаян, Д. Козій, І. Боднарук, Л. Старицька-Черняхівська, М. Сенчишин, Р. Чубатий, котрі періодично опубліковували свої статті в багатьох педагогічних і суспільствознавчих виданнях США та Канади, а також у часописах, створених українською діаспорою

Третім етапом франкознавчих досліджень є пострадянський період,

який розпочався з моменту відновлення незалежності України. Найважливішим рисою його є те, що науковці змогли по-новому поглянути на спадщину мислителя, більш об'єктивно оцінити її, оскільки зник ідеологічний тиск на них. Це дозволило також реабілітувати Франка в контексті багатьох суб'єктивних оцінок його поглядів і творчості. За більш як двадцять років з'явився корпус праць і досліджень його суспільно-політичних, соціально-філософських, етичних та естетичних, релігійних, педагогічних і психологічних поглядів, біографічних моментів, що дозволяє наблизитися до осмислення гуманістичних ідей.

Багато досліджень, наукових конференцій було, як і в попередні роки, приурочено до ювілейних і пам'ятних дат, присвячених Франкові. Святкування в 1996 р. 140-річчя та у 2006 р. – 150-річчя з дня народження ученого інспірувало аналіз великої кількості наукових і публіцистичних статей і нарисів, проведення наукових конференцій, виходу за їхніми матеріалами збірників.

Педагогічні погляди Івана Франка, концептуальні засади національної освіти в баченні мислителя продовжують інтенсивно опрацьовувати сучасні науковці, зокрема, Г. Васянович, Д. Луцик, Ж. Гушак, М.Євтух, М. Стельмахович, Р. Вишнівський та інші. Усе це має місце і в багатьох сучасних підручниках з історії педагогіки для закладів вищої освіти.

М. Стельмахович у науковій розвідці "Ми мусимо навчитися чути себе українцями..." узагальнює: "Педагогічні погляди Івана Франка становлять знаменну епоху в історії української педагогіки. Їх знання і творче застосування служать надійною основою для відродження й розвитку національної освіти й виховання в умовах самостійної Української Держави" (*Стельмахович, 1999, с. 5*).

Вагомою в осмисленні педагогічних поглядів Івана Франка, а також у контексті нашої наукової розвідки є дисертаційна праця Р. Вишнівського "Ідея національної школи у творчому доробку Івана Франка" (*Вишнівський, 2010*). У творчості І. Франка

автор виділяє основні напрями діяльності – теоретико-педагогічний, громадсько-просвітницький, науково-методичний і літературно-публіцистичний, визначає головні етапи в обґрунтуванні мислителем концепції української національної школи: загальнокультурницький (1874–1889); національно-освітній (1890–1899); державницький (1900–1916). Погоджуємося з дослідником у тому, що періодизація життєтворчості І. Франка дає можливість ґрунтовніше висвітлити його педагогічні ідеї, зокрема, їх гуманістичну складову.

Дослідженню поглядів мислителя на духовно-моральне виховання велику увагу приділила також Е. Соловей. На її переконання, Франкові притаманне особливе поєднання спадкової мудрості простого селянина та гуманності найвищої освіченості (*Соловей, 1990*).

Концептуалізувати гуманістичні ідеї в педагогічній спадщині Івана Франка намагалася Ж. Гушак. На її думку, головними засадами виховання особистості у творчості І. Франка були гуманне ставлення до дитини, індивідуалізація підходу до кожного учня, справедлива вимогливість тощо. Основними ознаками демократичної освіти, за Франком, мають бути вільний доступ кожного до освіти, забезпечення рівних умов для навчання, спрямованість на всебічний розвиток особистості (*Гушак, 2011*).

Погляди Івана Франка на виховання національної свідомості в української молоді висвітлено в публікаціях А. Герасимовича, А. Наконечного, А. Приступка, В. Гвоздовського, В. Радзиковича, З. Гузара, М. Гнатюка, Ж. Гушак, М. Стельмаховича, М. Чепіль, М. Шалати, О. Вишневського, О. Реєнта, Р. Вишнівського, П.Пушика, Ю. Мушкетика та інших. М. Гнатюк у науковій розвідці "На шляху до національної ідеї" доходить висновку: та колосальна заслуга І.Франка перед Україною є запорукою того, що він завжди буде вчителем всієї української нації, еталоном невтомного трудолюбця, безмежні сили і талант котрого були повністю віддані рідній країні (*Гнатюк, 2006, с. 135*).

Рефлексуєючи над спадщиною

Івана Франка та її впливом на виховання національної свідомості українців, Р. Іваничук підсумовує: "Франко будив народ, виховував його національну свідомість, став Учителем у своїй власній школі... Через Франкову школу пройшли найвидатніші українські письменники і вчені, через неї пройшов весь наш народ – з печаттю духа Великого Каменяря" (Іваничук, 2006, с. 30).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Педагогічна спадщина Івана Франка посідає важливе місце в історії вітчизняної і європейської педагогіки, а також є потужним джерелом для розвитку національної педагогіки. Однак методологічні концепції Франка недостатньо досліджені і потребують різноаспектного міждисциплінарного вивчення та переосмислення. Вагомим є уникнути поверхневості та однобічності у цьому процесі, оскільки за більш як сто років франкознавчих досліджень Франкові не тільки прив'язували невластиві йому погляди, але й постійно підтягували його в пропагандистських цілях під певні політико-ідеологічні системи. Дослідження педагогічних ідей Івана Франка в історичній ретроспективі вважаємо важливою і невід'ємною складовою цілісного та комплексного переосмислення всієї спадщини мислителя, що потребує подальшого вивчення. Важливо віднайти в його спадщині головний, основоположний стрижень світогляду вченого, що дозволить нам об'єктивніше поглянути на Франка у філософському, ідеологічному, світоглядному, моральному, міжособистісному та педагогічному аспектах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Вишнівський, Р. Й. (2010). Ідея національної школи у творчому доробку Івана Франка. (Автoref. дис. на здобуття наук). Дрогобич.

Гушак, Ж. М. (2011). Гуманістичні ідеї у педагогічній спадщині І. Я. Франка. (Автoref. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук). Дрогобич.

Гнатюк, М. (2006). На шляху до

національної ідеї. До 150-ліття Великого Каменяря. *Дзвін*, 9, 131–135.

Дзевєрін, О. Г. (1960). Педагогічні погляди І. Я. Франка. Київ: Радянська школа. С. 5–19.

Іваничук, Р. (2006). Іван Франко – учитель нації. *Вісник НТШ*, 36, 28–31.

Крушельницький, А. (1913). Франко як педагог: з нагоди 40-літнього ювілею його письменської творчості. *Наша Школа*, 1, 1–6.

Луців, В. (1956). Педагогічна праця д-ра Івана Франка. Ч. 1. 37 с.

Паперна, Г. (1956). Іван Франко про виховання дітей. *Дошкільне виховання*, 8, 9–15.

Пашук, А. (2007). Філософський світогляд Івана Франка. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 432 с.

Педагогічні концепції Івана Франка (теорія та методика навчання літератури). (2017). Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 408 с.

Савинець, В. (1961). Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині. Львів: Львівський університет. 98 с.

Смаль, В. З. (1966). Педагогічні ідеї Івана Франка. Київ: Радянська школа. 186 с.

Соловей, Е. С. (1990). Загальнолюдські цінності в системі теоретичних поглядів Івана Франка. *Слово і час*, 8, 37–42.

Стельмахович, М. (1999). Ми мусимо навчитися чути себе українцями: педагогічні погляди І. Франка. *Рідна школа*, 9, 2–5.

Сучасне франкознавство як проблема. (2016). *Питання літературознавства*, 94, 48–67.

Сюндюков, І. (1999). Пророк в своїй Вітчизні. *День*, 234, 8.

Юцишин, І. (1913). Іван Франко як педагог (з нагоди 40-літнього ювілею літературної діяльності). *Учитель*, 1, 7–13; 2, 36–47; 3, 68–77; 4, 99–113.

REFERENCES

Vyshnivskyi, R. Y. (2010). Ideia natsionalnoi shkoly u tvorcomu dorobku Ivana Franka. (Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk). Drohobych.

Hushchak, Zh. M. (2011).

Humanistychni idei u pedahohichnii spadshchyni I. Ya. Franka. (Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk). Drohobych.

Hnatiuk, M. (2006). Na shliakhu do natsionalnoi idei. Do 150-lithia Velykoho Kameniara. *Dzvin*, 9, 131–135.

Dzeverin, O. H. (1960). Pedahohichni pohliady I. Ya. Franka. Kyiv: Radianska shkola, 5–19.

Ivanychuk, R. (2006). Ivan Franko – uchytel natsii. *Visnyk NTSh*, 36, 28–31.

Krushelnitskyi, A. (1913). Franko yak pedahoh: z nahody 40-litnoho yuvyleiu yoho pysmenskoï tvorchosty. *Nasha Shkola*, 1, 1–6.

Lutsiv, V. (1956). Pedahohichna pratsia d-ra Ivana Franka. *Obiednannia Ukrainskykh pedahohiv u Kanadi. Viddil: Vyznachni pedahohy*, 1, 37 s.

Paperna, H. (1956). Ivan Franko pro vykhovannia ditei. *Doshkilne vykhovannia*, 8, 9–15.

Pashchuk, A. (2007). Filosofskyi svitohliad Ivana Franka. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka. 432 s.

Pedahohichni kontsepty Ivana Franka (teoriia ta metodyka navchannia literatury). (2017). Lviv: LNU imeni Ivana Franka. 408 s.

Savynets, V. (1961). Ivan Franko i suchasna yomu pedahohichna dumka v Halychyni. Lviv: Lviv. Universytet. 98 s.

Smal, V. Z. (1966). Pedahohichni idei Ivana Franka. Kyiv: Radianska shkola. 186 s.

Solovei, E. S. (1990). Zahalnoлюдski tsinnosti v systemi teoretychnykh pohliadiv Ivana Franka. *Slovo i chas*, 8, 37–42.

Stelmakhovych, M. (1999). My musymo navchytysia chuty sebe ukrainsiamy: pedahohichni pohliady I. Franka. *Ridna shkola*, 9, 2–5.

Suchasne frankoznavstvo yak problema. (2016). *Pytannia literaturoznavstva*, 94, 48–67.

Siundiukov, I. (1999). Prorok v svoii Vitchyzni. *Den*, 234, 8.

Yushchyshyn, I. (1913). Ivan Franko yak pedahoh (z nahody 40-litnoho yuvyleiu literaturnoi diialnosti). *Uchytel*, 1, 7–13; 2, 36–47; 3, 68–77; 4, 99–113.

Стаття надійшла 2.05.2023 р.